

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Географічний факультет**

Українське географічне товариство

Наукове товариство студентів та аспірантів

„МОЛОДИ НАУКОВЦІ – ГЕОГРАФІЧНІЙ НАУЦІ”

МАТЕРІАЛИ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

(Київ, 24 -25 ЖОВТНЯ 2007 р.)

КИЇВ 2007

Молоді науковці – географічній науці. Матеріали наукової конференції (Київ, 24–25 жовтня 2007 року). – К.: ВГЛ «Обрії», 2007. – 188 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Олійник Я.Б.** – член-кор. АПН України, д. е. н., проф., декан географічного факультету (голова редколегії);
Ободовський О.Г. – д. геогр. н., професор, заступник декана з наукової роботи (заступник голови редколегії);
Пасько В.Ф. – к. геогр. н., професор, заступник декана з виховної роботи (заступник голови редколегії);
Бортник С.Ю. – д. геогр. н., професор, завідувач кафедри землезнавства та геоморфології;
Гродзинський М.Д. – д. геогр. н., професор, завідувач кафедри фізичної географії та геоєкології;
Дмитрук О.Ю. – д. геогр. н., професор, завідувач кафедри географії України;
Затула В.І. – к. геогр. н., доцент кафедри метеорології та кліматології;
Любіцева О.О. – д. геогр. н., професор, завідувач кафедри країнознавства та туризму;
Молочко А.М. – к. геогр. н., професор, заступник декана, завідувач кафедри геодезії та картографії;
Хільчевський В.Ю. – д. геогр. н., професор, завідувач кафедри гідрології та гідроекології;
Шищенко П.Г. – член-кореспондент АПН України, д. геогр. н., професор, Президент Українського географічного товариства;
Яценко Б.П. – д. геогр. н., професор кафедри країнознавства та туризму;
Мельничук А.Л. – к. геогр. н., молодший науковий співробітник НДЛ регіональних проблем економіки та політики;
Антіпов І.С. – голова Наукового товариства студентів та аспірантів географічного факультету (відповідальний за випуск);
Лопаткін І.О. – голова робочої групи, студент кафедри країнознавства та туризму;
Хорєв М.Ю. – аспірант кафедри гідрології та гідроекології.

способствовали распаду СССР. Вряд ли здесь удастся реализовать бескровный сценарий развития событий. В худшем же случае, Китай ожидает смута, превосходящая масштабами крах Российской империи в 1917 году. Ее воздействие на мировую политику определенно окажется крайне дестабилизирующим во всех сферах, и последствия ее предсказать практически невозможно.

Таким образом, современное состояние дел в мире, в преддверии цикла замедления развития глобальной экономики, крайне далеко от действительной стабильности. Его можно сравнить с миром начала XX века – эпохой, названной современниками "прекрасной", которая считалась началом "золотого века человечества" – стабильного роста без войн и потрясений. Увы, продлилась она лишь до 1914 года, после чего время исторического оптимизма сменилось временем пессимизма, глобальных войн, смут и тоталитарных режимов. А если учесть, что напряжения в современном мире значительно превосходят тогдашние – потрясения века XXI вполне могут затмить все беды века XX. Более того – когда Рим не сумел справиться со своими историческими вызовами, он пал под натиском перенявших от него пассионарный импульс варваров. После чего цивилизация Запада была отброшена на тысячу лет назад. Если с вызовами нового времени не сможет справиться преемник Рима, глобальный Север – Темные века грозят накрыть всю планету. А нового шанса подняться у цивилизации, учитывая уже затраченные на развитие ресурсы, в ближайшие тысячи лет может не представиться.

Литература. 1. Бжезинский З. Выбор: мировое господство или глобальное лидерство. – М.: Международные отношения, 2005. – 288 с. 2. Галенович Ю. Китайское чудо, или китайский тупик? – М.: Муравей, 2002. – 144 с. 3. Иноземцев В.Л. Бремя белого человека: далекое прошлое может стать нашим близким будущим. www.inozemtsev.net. 4. Контуры мирового будущего: доклад Национального разведывательного совета США по Проекту-2020 по: Россия и мир в 2020 году. – М.: Европа, 2005. – 232 с. 5. Костенков А.В. Синергетические механизмы развития социальных систем в свете ситуационной концепции // Вторые Курдюмовские чтения: материалы конференции "Идеи синергетики в естественных науках" – Тверь: ТГУ, 2006. – С. 265-269. 6. МакКлейн Дж. – Япония: от сёгуната Токугава в XXI век. – М.: АСТ Астрель, 2006. – 895 с. 7. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории. – М.: Мир, 2004. – 367 с. 8. Уиткомб В., Бенсон М. Современный Китай. – М.: АСТ Астрель, 2006. – 318 с. 9. Храмчихин А. "Третьим радующимся" быть не удастся. – "Независимое военное обозрение" от 22.12.06 nvo.ng.ru.

Костенюк Людмила Володимирівна

Смирнова Віра Геннадівна, к. геогр. н., доцент

Україна, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

gorshenina@gala.net.

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ТИПІВ РУСЛА ГІРСЬКОЇ ЧАСТИНИ РІЧКИ ЧЕРЕМОШ

Річка Черемош є одним з найбільших у Прикарпатті допливом р. Прут і утворюється в результаті злиття двох гірських річок – Білого та Чорного Черемошів. До зони Центральної Карпатської депресії обидві річки течуть паралельно, потім Чорний Черемош повертає на схід і зливаючись з Білим Черемошом біля с. Устеріки утворює єдиний великий потік – Черемош. В північно-східному напрямку Черемош прориваючись через скибові та крайові Карпати виходить у передгір'я.

Досить цікавою для гідрологічних досліджень є саме ділянка гірської частини р. Черемош від витoku (злиття) до виходу на передгір'я та рівнинну. На цьому відрізьку від с. Устеріки до с. Тюдів протяжністю 27,5 км прослідковуються так звані орографічні звивини, що фактично повторюють рельєф даної території і огинають виступи скель та схили гірських хребтів. Долина Черемошу тут вузька, глибока, часто без заплави, з

крутими високими схилами. Їх висота коливається від 300-350м в верхній частині і до 200-250м при виході з гір. Тerasи зустрічаються фрагментарно, в основному в міжгірських пониженнях, де найчастіше і розміщуються населені пункти. Русло Черемошу в горах не широке і загромаджене валунно-галечним матеріалом. Заплава вузька або зовсім відсутня. Відносна висота I надзаплавної тераси над урізом води – 4-5м, II – 15-20м, III – 35-50м.

Для досліджень використано картографічні дані та аерокосмічні знімки, за період з 1890 по 2006 рр. Як уже згадувалось, на даному відрізку русла характерним є прояв орографічних звивин і фактично в межах цієї ділянки, за період більше ста років чітко виражених змін в положенні русла не спостерігалось. Фактором, що забезпечує стійкість руслових форм на досліджуваній ділянці є безумовно гірський рельєф території та вузьке дно долини, що обмежує ширину смуги руслоформування. Потік річки є фактично стиснутим в межах вузької долини і всі повороти та звивини русла є вимушеними і повторюють характер рельєфу місцевості. На даному відрізку спостерігається чергування звужень та розширень які і зумовлюють характер руслових процесів та їх відповідне вираження на тій чи іншій ділянці русла.

Що стосується визначення типів руслових процесів на досліджуваній ділянці, то за даними М.Н.Бухина, А.Н. Кафтана та В.А.Базилевича для даної території характерним є стиснуте русло з чергуванням ділянок з обривистими берегами в межах вузької долини та при її розширеннях – частин русла з необмеженим надходженням наносів. Ділянки першого типу є наслідком заглиблення русла в тверде стійке до розмиву дно долини, невеликої ширини. Основною характеристикою такого типу русел є те, що його звивини співпадають зі звивинами гірської долини, що яскраво виражено саме на досліджуваній нами ділянці. В таких руслах можна спостерігати відмілини руслових відкладів приурочені до випуклих берегів поворотів. Даний тип характерний для незначних по довжині ділянок звуження долини, що чергуються з її розширеннями. В другому випадку внаслідок надлишкової кількості наносів в порівнянні з транспортуючою здатністю потоку створюються умови для їх акумуляції і утворення добре виражених форм боковиків і відмилін. При цьому відмічається чергування відносно коротких прямолінійних ділянок з боковиками та поворотів русла (гірської долини) на яких спостерігаються значні за розмірами відмілини руслових відкладів приурочені (знову ж таки) до випуклих берегів.

Зазначені типи руслових процесів найчастіше чергуються з ділянками обмеженого мандрування, проте в нашому випадку на досліджуваному відрізку при розширенні dna долини річки даний тип спостерігається лишень частково. Причиною є, напевне, незначна протяжність ділянок розширення, що не дає змогу проявитись формам навіть обмежених звивин і дає можливість утворення лишень дещо звивистих (опуклих) форм русла. І навпаки, для даної ділянки р.Черемош, в місцях розширення долини створюються умови для розгалуження і утворення осередків, що мають тенденцію до заростання і поступового перетворення на острови значних розмірів.

Окрім визначених типів, що існують зараз, варто зазначити, що на карті даного регіону датованої 1925р, на певних ділянках орографічних звивин спостерігаються місця з русловою багаторукавністю. Зазвичай це дворукавні русла і таких ділянок є декілька. Всі вони зосереджені на поворотах русла під прямим кутом. Ділянки з відносно прямолінійним руслом за 100-літній період свого планового положення практично не змінили. Проте саме на таких ділянках відбуваються активні переформування руслових мезо- та мікроформ.

На рівні мезоформ, які фіксуються тільки на картах крупного масштабу (до 1:50000), в руслі Черемошу відбуваються більш активні зміни. До мезоформ, звичайно, відносять осередки, боковики. Максимальні розміри мезоформ складають 3-5 ширин меженного русла. Мезоформи на Черемоші зустрічаються як на ділянках відносно прямолінійного русла, так і в межах макрозвивин. Найбільше осередків (до 4 на 1 км довжини ріки) спостерігається на пригирлових ділянках, в районі впадіння

бокових приток: річок Путила, Сухий, Товарна, Рожен Великий та ін. На відміну від рівнинних річок осередки на Черемоші існують досить довго (до 50 років), що пов'язано із особливістю режиму гірської ріки: частими паводками, які не дають рослинності закріпитися на поверхні осередку, активним транспортом донних наносів. Боковики зустрічаються рідше й існують недовго. Найчастіше вони перетворюються в осередки у результаті спрямлення русла. Іноді утворення боковика може стати причиною перерозподілу стоку води у руслі. Наприклад, у районі с.Мариничі боковик відхилив основний потік до лівого берега і посприяв відновленню стоку по другорядній протоці.

Рівень макроформ на Черемоші розпочинається з руслових утворень розміром 10-25 ширин меженного русла. На цьому рівні нами було виділено: ділянка утворення макрозвивин, а також відносно прямолінійні ділянки русла. Макрозвивини – це криволінійні форми русла, які утворюються внаслідок перерізання водним потоком системи гірських хребтів та їх відгалужень. Термін «макрозвивина» був запропонований Б.Ф.Матвєєвим для позначення вигинів русла, розвиток яких не пов'язаний з процесом меандрування. Макрозвивини подібні з одного боку до врізаних звивин, тому що розвиваються в алювіальних відкладах, а не тільки знаходяться під обмежуючим впливом скельних берегів долини, з іншого боку, вони подібні до орографічної звивистості, тому, що криволінійність макрозвивин не підкоряється закономірностям меандрування. Тобто зона руслоформування тут не суцільна, а переривчаста, приурочена тільки до алювіальних відкладів русла, заплави. Закономірності розвитку макрозвивин в цілому та макрозвивин Черемошу зокрема, досліджені дуже слабо.

Фактором, що забезпечує стійкість руслових макроформ є гірський рельєф території, геологічний склад порід, що не піддаються розмиву та вузьке дно долини, що також обмежує процес руслоформування. Потік річки є фактично стиснутим в межах вузької долини, всі його повороти обумовлені виходами, чи перевідкладеними відкладами гірських порід, тому, здавалося б, розміри звивин є наслідком чергування позитивних і негативних форм рельєфу (гір і долин). Проте аналіз показує, що не тільки орографічна, а й водна складова грають певну роль у формуванні звивин саме таких розмірів. Ймовірно, що ріка з водністю, відмінною від водності Черемошу, на цій же ділянці сформувала б звивини іншого розміру. Ймовірно, що залежність між розмірами звивин і водністю річки не випадкова, й насправді існує єдиний механізм утворення подібних звивин, проте він ще не досліджений.

Всього на ділянці Черемоша виділено дев'ять макрозвивин. Всі ці звивини мають свої закономірності утворення та розвитку, а також подібні морфометричні характеристики (табл. 1).

Таблиця 1

Морфометричні параметри звивин гірської ділянки
р. Черемош

№ звивини	Довжина / км	Крок L км	Кзв
1	1,8	1,3	1,38
2	1,78	1,43	1,24
3	0,78	0,6	1,30
4	1,95	1,3	1,50
5	1,43	0,75	1,90
6	2,1	1,3	1,61
7	1	0,78	1,23
8	1,1	0,8	1,38
9	1,3	0,5	2,6

Вони значно перевищують за розмірами звичайні звивини, що утворюються на

аналогічних по водності рівнинних річках внаслідок процесів мандрування. Їх довжини коливаються від 0,78 до 2,1 км, а середнє відношення між довжиною і кроком звивини становить 1,57, враховуючи також параметри останньої, яка дещо відрізняється за формою від інших. Ймовірною причиною таких відмінностей є те, що дана орографічна звивина знаходиться на перехідній ділянці, частково в межах стиснутої гірської долини та виходу на передгір'я, що і зумовлює її не стандартну видовжену форму. Ззовні формується уявлення ніби русло, утворивши опуклу форму, зненацька нашттовхнулось на перешкоду і змінило свій напрям. Цією перешкодою є гірський схил, розміщений під прямим кутом на ділянці повороту русла, який змусив потік знову розвернутись і утворити петлеподібну форму звивини, зі значною довжиною і малим кроком. Середня довжина орографічних звивин – 1,47 км, при середньому кроці 0,97.

Макрозвивини Черемошу є стійкими утвореннями. За період більше ніж сто років серйозних змін у їх плановому положенні не відбулося. Проте, розглядаючи окремі елементи таких звивини: випуклий берег, заплаву терасу, спрямляючі протоки, можна помітити, що всередині звивин, у межах поширення алювіальних відкладів, відбуваються певні динамічні зміни. Ці зміни подібні до закономірностей розвитку всіх звивин, але проявляються дещо інакше. Наприклад, характерне для звивин поступове наростання випуклого берега, зміщення його у плані в сторону русла, для макрозвивин проявляється у вигляді постійної трансформації алювіальних руслових форм (островів, осередків, боковиків), розташованих біля випуклого берега. Обмеженість планових деформацій русла тут компенсується значною активністю висотних деформацій. Причина цього – наявність центробіжних сил, що формуються на поворотах русла у межах макрозвивин, які сприяють формуванню гвинтоподібної поперечної течії, яка транспортує наноси впоперек русла та відкладає їх на випуклому березі.

Для даного типу звивин, фактично не характерні стандартні процеси та закономірності розвитку і формування річкових меандр. Їх форма, довжина і розміри залишаються практично незмінними протягом тривалого періоду часу, і тільки значні геологічні процеси в межах басейну здатні суттєво вплинути на їх положення і форму. Так наприклад, типовий процес поступового сповзання звивини вниз за течією річки, внаслідок утворення боковиків та відмілин, для них не притаманний. Навпаки, положення крайніх точок, відстань між якими вимірюється як крок даної звивини, є сталим і вони розташовані на ділянках значного звуження дна долини в місцях сходження схилів гірських хребтів чи виходу твердих порід. Всі зафіксовані авторами зміни руслових форм за період більше ста років, є незначними, на рівні мікроформ русла і проявляються в межах макроформ (орографічних звивини та відносно прямолінійних ділянок між ними) суттєво не впливаючи на їх положення та розміри. Фактично, всі руслові зміни зафіксовано на картах крупного масштабу (до 1:50000), і вони є не помітними на картах чи знімках меншого масштабу.

До таких змін можна віднести утворення осередків біля місць впадіння приток в р. Черемош (рр. Путила, Сухий, Товарна, Рожен Великий та багато інших річок без назв), спрямлення русла річки біля с. Мариничи, внаслідок утворення боковика та перенесення основного потоку води на колись тимчасову, пересихаючу протоку. Створення протягом останніх 50 років багатьох руслорегулюючих та берегоукріплюючих споруд, також значно вплинуло на русловий режим річки. Як наслідок, на багатьох ділянках утворились спрямлені русла, було відділено значну кількість проток та рукавів, що спричинило поступове врізання русла. Оскільки практично всі зміни носять природно-антропогенний характер, важко оцінити чи вони позитивно вплинули на розвиток руслових процесів на досліджуваній ділянці чи навпаки, в майбутньому стануть причиною нових негативних гідрологічних явищ на цій ділянці річки.

Місцями з русла здійснюється забір алювію (переважно гравію), що теж негативно впливає на режим ріки. За даними на гідропосту в с.Устеріки відмічена тенденція до пониження рівнів води, що пов'язано з поступовим врізанням русла. За 1988- 2005 рр. величина пониження рівнів складала 15-30 см.

Отже, в загальному аналізуючи дані дослідження та підводячи підсумок, можна зробити такі узагальнення: русло гірської частини р. Черемош формується чергуванням відносно прямолінійних ділянок та, так званих орографічних звивин, що повторюють хвилясту форму долини річки. Дані звивини за процесами утворення та розвитку, а також морфометричними показниками, значно відрізняються від типових руслових меандр. За період більше ста років на досліджуваній ділянці русла р.Черемош значних змін у макроформах русла не спостерігалось.

На досліджуваній ділянці виділяють два типи русел – стинуте з обривистими берегами в межах вузької долини та ділянки з необмеженим надходженням наносів в місцях її розширення. Авторами відмічено також ділянки з русловою багаторукавністю в місцях розширення долини, що існували на рубежі 19 та 20 століть, та зберегли деякі свої прояви в 50-х роках, минулого століття. На сучасний період, для цих ділянок, внаслідок антропогенної діяльності чи природних змін, характерні однорукавні русла, осередкового типу, з поступовим збільшенням розміру та залісенням островів.

Однією з причин зміни розгалуженого типу русла на однорукавне, окрім природного відмирання рукава, було спорудження берегозахисних споруд, що призвели до спрямлення русла та відсічення маловодних рукавів. Хоча процес утворення осередків, їх поступового заростання та перетворення на острови, все одно залишається характерним для цих ділянок і є причиною періодичних затоплень території та розмиву берегозахисних споруд.

Протягом останніх десятиріч, збільшилась також і кількість катастрофічних паводків, що є причиною руйнації та періодичних підтоплень сільськогосподарських угідь та заселених територій. Розуміння руслоформуєчих процесів на досліджуваній ділянці, та закономірностей їх розвитку під впливом природних й антропогенних факторів, дозволить науково обґрунтовано та правильно проводити реслорегулюючі роботи, як для запобігання шкоди народному господарству так і для підтримки природних процесів руслоформування в межах гірської частини русла ріки.

За період більше ста років на досліджуваній ділянці русла р.Черемош значних змін у плановому положенні макрозвивин не спостерігалось. Проте у межах окремих елементів макрозвивин відбувалися активні планові і висотні переформування. Наростання і розмив випуклого берегу, розвиток і спрямлення звивин, що огинають осередки, боковики і острови відбувається згідно основних закономірностей розвитку звивистих, розгалужених та осередкових русел в умовах значного стиснення потоку.

Певна роль у формуванні руслового рельєфу в межах макрозвивин належить екзогенним геологічним процесам (зсувам, селям), а також господарській діяльності людини.

Кочеткова Ірина Валентинівна

Дмитрук Олександр Юрійович, д. геогр. н., професор

Україна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

KIV20@ukr.net

ВИРОБИ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ ЯК СКЛАДОВА СУВЕНІРНОГО РИНКУ м.КИЄВА

Національно-культурне відродження, яке переживає Україна за часи незалежності, спричинило поступове відродженні народних ремесел. До народних ремесел, згідно Закону України «Про народні художні промисли» (2001) відносять килимарство,